

SZABÓ VERONIKA

Anyanyelvi és irodalmi nevelés

Sprachliche und literarische Erziehung

Die Spezialität des ungarischen Bildungssystems ist, dass die ungarische Grammatik und die ungarische Literatur getrennt unterrichtet werden. Die Integration dieser Unterrichtsfächer scheint aber wichtig zu sein. Eine Lösung wäre, die Gemeinsamkeiten zu betonen, und davon auszugehen, dass sowohl die Sprache als auch die Literatur Systeme sind. Diese Arbeit hat sich das Ziel gesetzt zu zeigen, dass dies auch die Schüler entdecken können, wenn sie die hier vorgeschlagenen Aufgaben lösen. Sie können sich mit den Eigenschaften der Systeme beschäftigen, wenn sie erlernen, wie und warum man Dinge kategorisiert und klassifiziert; sie können über die literarischen und orthographischen Konventionen Debatten führen oder ihre kombinatorischen Fähigkeiten und Kreativität entwickeln. Wenn man nämlich mit den Regeln eines Systems spielerisch umgehen kann, erkennt man, wie es funktioniert.

Bevezetés

Az anyanyelvi nevelésnek szoros kapcsolata van az irodalmi neveléssel: az irodalmi nevelés nyelvi nevelés is egyben, hiszen az irodalom egyik alapvető jellemzője a nyelviség (Cserhalmi 2007), a nyelvi nevelésből pedig nem hiányozhat az irodalomnak mint nyelvnek a felfedezése. Ugyan ma két, egymástól több szempontból is elkülönülő tantárgy jelenik meg a közoktatásban, a történelem során ez korántsem volt mindig így: a XVIII. században, a tantárgy születésekor még nem választották szét az irodalmat és a nyelvtant (Margócsy 1997).

Ahogy Kerber (2002) is rámutat, a közös szálak újbóli megtalálása a mai anyanyelvi nevelés egyik fontos feladata lehet. Ugyan a stilisztika a ma használt tantervekben is közvetítő szerepet tölt be a két tantárgy között, és a nyelvtankönyvek már régóta szívesen illusztrálják az egyes nyelvi jelenségeket irodalmi szövegekkel, azt is figyelembe kell venni, hogy az irodalmi mű gyakran a grammatika szabályainak felrúgásával (pl. *Akár farkas, akár emésszen meg holló: / Mindenütt felyül ég, a föld leszén alsó.* ZRÍNYI), és a megszokottól eltérő, meghökkenítő képekkel (pl. *Lakatlan levegő.* PETRI) éri el hatását. Az irodalmi idézetek ilyen jellegű felhasználása tehát sokszor hasznos, de éppen a fentiek miatt nem minden esetben tűnik a leghatékonyabb megoldásnak.

Az integráció felé vezethet az az út is, amely a különböző készségek, képességek fejlesztését tűzi ki célul. Többen azt javasolták, fontoljuk meg, mit tanulhatna a magyar közoktatás a külföldi gyakorlatból, ahol az a természetes, hogy a diákok egyetlen

tantárgy keretében foglalkoznak szépirodalmi, populáris irodalmi vagy éppen dokumentum típusú szövegekkel, grammatikával, helyesírással és stílussal (Gordon Györi 2003).

Az integráció szükségessége mellett szólhat, hogy a XX. század irodalomelméleti irányzatainak nagy része központi szerepet szánt a nyelvnek (például Bahtyin, Gadamer, Heidegger), és a kortárs irodalomnak is fő jellemzője a nyelviség. A hétköznapi és a művészi kommunikáció közötti határ nem éles. A diákok az sms-ben, chat-ben kreatívan formálják és szerzőként teszik magukévá a nyelvet, miközben óhatatlanul is aktív befogadói az inter- és hipertextuális világnak. Erre az iskolai nyelvtanórákon is lehetne építeni.

Az alábbi írásban egy nem gyakran említett közös jellemzőt emelek ki, mégpedig azt, hogy az irodalom(elmélet) és a nyelv(észet) is rendszer, jelekből és szabályokból áll. A párhuzamok mellett azonban tudatosítom a különbségeket is. A teljes integráció ugyanis nemcsak a magyar oktatási hagyományok miatt képzelhető el nehezen, hanem azért is, mert mind az irodalomelméletnek, mind a nyelvészetnek megvan a maga eszköz- és fogalomkészlete, elemzési technikája. Ezek miatt a két tantárgyat érdemes továbbra is külön tanítani, a középiskola utolsó éveiben mindenképpen.

Irodalom, nyelv, rendszer

Az irodalom és a nyelv lényegének meghatározása többek között az adott nyelveírési és irodalomelméleti modelltől függ, így nem véletlen, hogy mindkét fogalomnak van kiterjesztett olvasata. Minden nyelvi teljesítményt értelmezhetünk irodalomként is, amennyiben abban hiszünk, hogy egy szöveg irodalmiságának eldöntése alapvetően a befogadón múlik; ez különösen a hermeneutikában és a recepcióesztétikában fontos szempont. Ugyanakkor azt is érdemes tudatosítani, hogy minden szimbólumrendszer tekinthető nyelvnek (Bańcerowski 2002), ezért beszélhetünk matematikai, zenei, esetleg kémiai nyelvről.

A gyerekek nap mint nap találkoznak a „rendszer” kifejezéssel is: politikai rendszerben élünk, van egészségbiztosítási rendszerünk, a diákok Bologna-rendszerben tanulnak az egyetemen, levelező-rendszerek segítségével tartjuk egymással a kapcsolatot... stb. A Magyar értelmező kéziszótárban ez olvasható:

rendszer ... fn **1.** *Fil Tud* Egynemű v. összetartozó dolgoknak, jelenségeknek bizonyos törvényszerűségeket mutató, rendezett egésze.

A fenti definíciót anyanyelvi órán is hasznosíthatjuk, és beszélgethetünk magáról a rendszerről. Hasonló elgondolással találkozhatunk a Fiala Nyelvészek Munkaközösségének munkafüzeteiben is (pl. Ember és nyelv 1970). Az első négy feladat 7. és 8. osztályos diákoknak készült. Ha a gyerekek a kérdéseket megválaszolják, felfedezhetik, hogy ahhoz, hogy valamit rendszernek tekintsünk, szükség van valamiféle elemeknek a feltételezésére és az ezeket alkotó valamiféle szabályoknak a felismerésére.¹

¹ Feladataimat különböző korosztályú, a Harry Potteren, a Twilighton és más népszerű ifjúsági regényeken felnövő, az internetes kommunikációt aktívan használó gyerekeknek ajánlom.

1. a) Figyeljük meg jól a táblázatot! Mi alapján csoportosítottuk a szavakat? Adjunk nevet az oszlopoknak!

<i>Hód</i>	<i>szorzás</i>	<i>költemény</i>
<i>Gyík</i>	<i>osztás</i>	<i>virágzat</i>
<i>Kén</i>	<i>alma</i>	<i>kivonás</i>

- b) Csoportosítsuk a szavakat más szempontok alapján!
2. a) Rakjunk rendet Harry Potter polcán, ha a következő tárgyakat találjuk ott: *gyűrt talár, egy kis tüsszentőpor dobozban, pálca, papírtekercecsek, félig megevett csokibéka, Dumbledore-t ábrázoló kártya, Mágiatörténet könyv, egy fél zokni, Hedvig ketrece, egy üres láda, A kviddics évszázadai című könyv, Hedvig, ezüstcsat a talárhoz, egy lúdtoll, Flamelt ábrázoló kártya, csíkos sál, üst, három zokni, két Bogoly Berti-féle mindenizű draszté.*
- b) Milyen szempontok alapján csoportosítottunk? Elképzelhető-e másfajta csoportosítás is? Indokoljuk meg a választ!
- c) Rendnek nevezhető-e minden csoportosítás?
3. a) Írjuk le a „Ki nevet a végén!” / a kedvenc társasjáték / a mobiltelefonon játszható egyik játék szabályait!
- b) Ha találnánk tíz különböző méretű kavicsot, két fenyőtobozt és egy színes zsinórt, milyen játékot tudnánk velük játszani? Találjunk ki játékszabályokat különböző csoportokban!
- c) A b) feladatban kitalált szabályok alapján kezdjünk el játszani! A többi csoport figyelje meg a játékosokat, és próbálja meg kitalálni a szabályt!
- d) Hasonlítsuk össze a különböző csoportok által kitalált játékokat! Melyik játék miért jó?
4. a) Mit jelentenek az alábbiak? Ha nem tudod, hol néznél utána?
a fajok rendszere, operációs rendszer, az elemek periódusos rendszere, idegrendszer, szófajok rendszere, naprendszer, házimozi-rendszer, koordinátarendszer
- b) Mi a közös a felsoroltakban? Keressük meg a hasonló és az eltérő tulajdonságaikat!
5. Az előző feladatra adott válaszok segítségével próbáljuk meg megválaszolni, mit jelenthet az a szó, hogy „rendszer”! Írjunk róla lexikoncikket!
6. Rendszer-e, s ha igen, miért
- a sakk?
  - a tápláléklánc?
  - a zene?
  - az emberi szervezet?
7. Keressünk más rendszereket is!

A legtöbb középiskolai nyelvtankönyv már a bevezetőjében leszögezi, hogy a nyelv rendszer, és az irodalom rendszerként való felfogása sem új keletű: már Karácsony Sándor is szimbólumok rendszereként mutatja be az irodalmat (Karácsony 1993), Petőfi S. János pedig komplex jelként, illetve jelek rendszereként vizsgálja a (szépirodalmi) szöveget, és erre építi kreatív szöveggyakorlatait (pl. Benkes, Nagy L. és Pe-

tőfi S. 1996a, 1996b). Arra is érdemes gondolni, hogy számtalan olyan hasonlóságot fedezhetünk fel az irodalmi és nyelvelméletekben, melyek a nyelv és az irodalom rendszerszerűségével vannak összefüggésben. Ilyen közös elem például a történetiség, a konvenciók vagy a tradíciók szerepe, a különböző kategóriákba sorolás fontossága. Az analógiák megtalálásában segíthetnek a 8–12. feladatok, amelyek főként a középiskolás korosztálynak (11–12. évfolyam) ajánlhatók:

8. Két zsákban nyelvi és irodalmi fogalmakat találunk. Húzzunk ki mindegyik zsákból egy-egy fogalmat, és keressünk közös tulajdonságot a fogalmak által jelölt jelenségek között! (fogalmak pl. *rag, felező tizenkettes, Balassi-strófa, déli nyelvjárástípus, alany, lírai én, szórend, epilógus, díszlet, jelző ...*)
9. A bal oldali oszlopban a nyelvtanórán tanult fogalmakat olvashatunk, míg a jobb oldaliban irodalmiakat. Alkossunk párokat a következő jelenségekből! Mi alapján döntöttünk? Egy-egy csoport válasszon ki egy párt, és indokolja meg a választ a két jelenség közös tulajdonságainak felsorolásával! Keressenek különbségeket is!

nyelvi*egyes nyelvek**nyelvi szintek**(hang, szó, mondat, szöveg)**nyelvtörténet**nyelvjárások***irodalmi***irodalomtörténet**nemzeti irodalmak**műnemek (líra, dráma, epika)**stílusok*

10. Összekeveredtek két rendszer fogalmai.
  - a) Válogassuk szét a két rendszer elemeit, és építsük föl a rendszereket a legkisebb egységtől a legnagyobb felé haladva!
versláb, fonéma, szótag, hang, verssor, strófa, hangsor, időmértékes verselés, kolón
  - b) Mi a közös a két rendszerben?
11. a) A nyelveket típusokba szokták sorolni attól függően, hogy milyen nyelvi eszközökkel fejeznek ki nyelvtani viszonyokat. Nézzünk utána, a magyart milyen nyelvtípusba sorolják és miért!
  - b) Ha a nyelvtipológiához hasonlóan létezne irodalomtipológia, vajon mivel foglalkozna? Mi lehetne a különböző nemzeti irodalmak csoportosításának alapja? Hová tartozna a magyar irodalom?
12. a) Lucien Tesnière (1893–1954) francia nyelvész híres hasonlata szerint a mondat hasonlít egy drámára. Ha az ige hordozza a történetet, akkor milyen mondatrészek feleltethetők meg
  - a szereplőknek,
  - a díszleteknek?
  - b) Tudnánk-e finomítani a hasonlatot?
  - c) Fejezzük be a mondatokat!
    - Ha a mondat olyan, mint egy iskola, akkor az ige a .....,
a vonzatok ....., a szabad bővítmények
a .....

- Ha a mondat olyan, mint egy számítógépes játék, akkor az ige a ..... , a vonzatok ..... , a szabad bővítmények a .....
  - Ha a mondat olyan, mint egy kert, akkor az ige a ..... , a vonzatok ..... , a szabad bővítmények a .....
  - Ha a mondat olyan, mint egy vers, akkor az ige a ..... , a vonzatok ..... , a szabad bővítmények a .....
- d) Keressünk más hasonlatokat! Valaki kezdje el a mondatot, és láncban próbáljuk meg folytatni!

A fenti kérdések különböző nehézségűek, de abban megegyeznek, hogy legtöbbszörre számtalan válasz elképzelhető. Minden megoldás értékelhető, ha a diákok megfelelő érvekkel tudják alátámasztani a véleményüket. Az összehasonlításra és a kategorizálásra épülő gyakorlatok pedig nemcsak a nyelvről és az irodalomról való tudást segítik előhívni vagy új nézőpontból összefoglalni, hanem intellektuális kihívást is jelentenek, így segítik a tanulók gondolkodásának fejlődését (Pap-Szigeti és mtsai 2006), csakúgy, mint a hasonlatok és a metaforák (Vámos 2003).

A következőkben a teljesség igénye nélkül az irodalmi és a nyelvi rendszerek egy-egy hasonló tulajdonságát emelem ki, megmutatva, hogyan lehetne építeni ezekre az anyanyelvi órákon.

A norma

A nyelvi norma és az irodalmi kánon között számos analógia vonható. A normatív nyelvhasználat szabályai az idők során részben közösségi megegyezés (közösségi norma), részben tudatos nyelvtervezés és nyelv művelés eredményeképpen alakultak ki (intézményes, akadémiai norma). Ez utóbbiból következik, hogy a helyesírási, illetve nyelvhelyességi szabályok egy része nyelvészeti nem indokolt, inkább egyfajta nyelvi illetmannak tekinthető. A sztenderd nyelvváltozatnak van presztízse, értékeket hordoz, orientáló minta, bizonyos szintereken (például nyilvánosság előtt) javasolt a használata, az iskolában is ezt tanítják. A kulturális hatalom gyakorlói alakítják, formálják. A nyelvhasználók dönthetnek úgy, hogy más nyelvváltozatokat használnak, és ezzel megsértik az intézményi normát, a természetes norma durva megsértése viszont ritka, hiszen ez akadályozná a kölcsönös megértést (Sándor 2006). A művészi nyelvhasználat és a diákok által is használt szleng, valamint az interneten használt nyelvváltozat(ok) kreatívan élnek a normasértés lehetőségével.

A kánonnak sokféle értelmezése lehetséges. Több meghatározásban olvasható, hogy a kánon a közmegegyezés értékrendje alapján létrejött, és a kulturális hatalommal bírók, valamint a profi értelmezői közösségek által kiválasztott és legitimált szövegek és normák összessége. Olyan minta tehát, ami segít abban, hogy mit és hogyan olvassunk. Az iskolában a kötelező olvasmányok listája általában igazodik a kánonhoz. Egyes „elméletírók feltételezése szerint létezik egy »irodalmi kompetenciának« nevezhető tudás, ami a beszélőt, egy kultúra »anyanyelvi beszélőjét« képessé teszi arra, hogy irodalmi szövegeket mint ilyeneket ismerjen fel és el» (Végh

2005). Természetesen minden olvasó szabadon dönthet arról, milyen művet vesz a kezébe, ugyanakkor bizonyos művek nem ismerése néhányak szemében művelatlenségnek tűnhet.

Igen tanulságos lehet, ha a gyermekek saját tapasztalat alapján értik meg és élik át a normák működését, így a hagyomány (nem vak, hanem értő) tisztelete mellett sikerülne bennük kialakítani egy nem romboló, de a normákra rákérdező, azokat újraépíteni tudó kritikai attitűdöt. Már a kisgyermekek is képesek logikusak és következetesek lenni, ha megadjuk nekik a döntés lehetőségét (Fisher 2002). A következő feladatokkal 5. osztályosok is választ adhatnak maguknak a „Miért épp ezt kell elolvasni?“, „Miért épp így kell írni?“ típusú kérdésekre. Mivel az ötödikes korosztály életkori sajátágaiból adódóan még tekintélytisztelő, a normabontás következményeiről főként idősebbeknél érdemes beszélgetni.

13. Szerintetek ki mondja meg, hogy a szavakat hogyan kell írni? Ki mondja meg, mi legyen a kötelező olvasmány? Hol lehetne utánanézni?
14. Ha te olyan helyzetbe kerülnél, hogy rajtad állna a döntés, milyen szabályokat hoznál
  - a) a szavak írásáról,
  - b) a kötelező olvasmányokról?
15. Gondolkodj el rajta, majd vitasd meg a csoporttagokkal, milyen előnyei és hátrányai vannak annak, ha
  - nincsen kötelező olvasmány / nincsenek helyesírási szabályok,
  - mindenki a te kedvenc olvasmányaidat olvassa / mindenki úgy ír, ahogyan te előre elhatározod,
  - mindenki azt olvas, amit akar / mindenki úgy ír, ahogy akar,
  - közösen megszavazzuk, mit olvasson az osztály / választási lehetőséget engedünk / közösen írásba foglaljuk a helyesírási szabályokat.
16. Alakítsunk vitacsoportokat! Döntsünk a legrokonszenvesebb felvetés mellett, vagy javasoljunk jobbat!
17. A félév során minden csoport javasoljon egy-egy kötelező olvasmányt, és készüljön belőle kérdésekkel a többiek részére!
18. Nézzük meg a George Orwell: *Állatfarm* című regényéből készült rajzfilmet! Vajon milyen választ adott volna a 13. kérdésre
  - a) Napóleon
  - b) Hógolyó
  - c) Bandi
  - d) a macska
  - e) a kutyák?Miért? Mi lett döntéseik következménye? Mit üzen számotokra a történet?
19. Keressük meg a Magyar értelmező kéziszótárban a „norma” szó jelentését! A kérdések megválaszolása után próbáljuk meg összefoglalni:
  - a) szükség van-e a normákra,
  - b) mikor és hogyan van értelme ellentmondani a normáknak!

Szabályok működés közben: egy kis kombinatorika

Az irodalmi és a nyelvi rendszert is többféle bonyolult, egymással összefüggő szabály tartja fenn. Ezek közül most egyet emelek ki, a sorbarendezés szabályát. A generatív elméletek szerint a nyelv olyan modellel írható le, melyben a nyelvi elemeket különböző szabályok generálják (pl. Alberti 2006).

Ugyan az irodalomban is megtaláljuk a generatív poétikai irányzatot, amely szerint a motívumok ismétlésének szabálya a szöveg világából lehetséges világot generál (pl. Simon 2003), az irodalmat mégis inkább informális rendszernek szokták tekinteni. A kombinatorikus költészet azonban éppen az elemek kombinatív egymás mellé helyezésére épül (Nádor 2005). Ez a megoldás a gyermekverseknek is kedvelt szerkesztési elve, a megismert szabályok alkalmazásával pedig a diákok maguk is alkotóvá léphetnek elő. A következő feladatokat 9–10. osztályosoknak ajánlom.

20. Ha van 3 elemünk: A, B, C, és szeretnénk sorba rendezni őket, hányféle megoldásunk születhet, ha
- minden elem csak egyszer szerepelhet,
  - lehet ismételni az elemeket?
21. a) A „*lekvár*” szótőhöz illesszünk először egy képzőt, egy jelet, végül egy ragot!
b) Mennyiben hasonlít, és mennyiben különbözik a feladat megoldása az 20. a) és b) feladat megoldásaitól? Magyarazzuk meg azokat az eseteket is, amelyek nyelvtanilag nem helyesek!
c) Bármilyen szótővel és bármilyen toldalékokkal eljátszható az a) feladat? Hozzunk érveket és ellenérveket!
22. a) Alkossunk mondatokat az „*anya*”, „*főz*”, „*Petinek*” szavakból! Hány lehetséges változatunk van? Hasonlítsuk össze a mondatok jelentését! Van-e különbség a szórendi variációk között?
b) Bármilyen 3 szóból tudnánk értelmes mondatot alkotni? Miért?
c) Tudunk-e 3 szót úgy egymás mellé rakni, hogy csak egyetlen sorrendben adjanak ki nyelvtanilag helyes magyar szósort? Milyen szófajú szavakat kellene összeválogatnunk?
d) Melyik 3 szóból lehet mondatot alkotni a következő 4 szó közül (a szavakat ragozhatod!)? „*Robika*”, „*süt*”, „*sütemény*”, „*finom*”.
e) Hányféle megoldás van? Használhatjuk-e a 20. feladatban kitalált képleteinket? Miért?
f) Megváltozna-e a megoldás, ha a következő 4 szó közül kellene választanod: „*Robika*”, „*süt*”, „*finom*”, „*nagyon*”.
23. a) Idézzük föl, mit tudunk az időmértékes verselésről! Melyek a verselés alapegységei?
b) Írjunk időmértékes verssort, amelynek ez a képlete:

$$\cup - | \cup - | \cup - | \cup - | \cup$$
- c) Elevenítsük föl, milyen verslábakat ismerünk! A lehetséges variációk közül melyik nem fordul elő az időmértékes verselésben?
d) Melyik verssor képlete ez? Keressünk a magyar irodalomból példákat a képlet alkalmazására! — — | — $\cup \cup$ | — | | — $\cup \cup$ | — $\cup$ | —

- e) Lehetne-e az előbbi verssor egy szöveg képlete, ha a jelölések a következőt jelentenék:
- alany
  - ∪ állítmány
  - | mondathatár
- Miért? Ha igen, írjuk meg a szöveget!
- f) Írjunk olyan 3 elemből álló szabálysort (képletet), amelyből már értelmes és összefüggő szöveg írható! Milyen nehézségekkel találkozhatunk?
24. a) A 21. feladatban kitalált szabály alapján helyettesítsük be az A, B, C, helyére a következő kifejezéseket, és hozzuk létre a verset az összes lehetséges variációból!
- A) *a tavon*
  - B) *egy hattyú*
  - C) *a fényben*
- b) Hasonlítsuk össze a versünket Somlyó György versével (Somlyó György: „Tiszta” költészet)! Írjuk fel a Somlyó-vers „képletét”!

Somlyó György: „Tiszta” költészet

*A tavon egy hattyú a fényben
 A fényben a tavon egy hattyú
 Egy hattyú a fényben a tavon
 A tavon a fényben egy hattyú
 Egy hattyú a tavon a fényben
 A fényben egy hattyú a tavon
 A tavon egy hattyú a fényben*

- c) Magyarázzuk meg a Somlyó-vers címét!
- d) Mit üzen számodra a mű szerkesztési módja?
- e) A Somlyó-vers képletét felhasználva írjunk saját költeményt!
25. a) Egy rímképletben mit jelölnek az abc betűi?
- b) Hányféle rímképlete lehet egy 4 soros versnek? Legalább/legfeljebb hány különböző elemre van szükségünk?
- c) Van-e olyan képletünk, amelynek nincsen külön neve a verstanban?
26. a) Hányféle vers rakható össze a következő verssorokból? Miért?

Onnantól nem evett *Volt egy úr, lakhelye Párizs,*
„Pá, krumpli – mondta – és pá, rizs!”
rászóltak: „Fogyjon le máris.” *feltéthez köretet,*

- b) Mennyire alkalmazhatók ebben az esetben az eddig megismert szabályok? Milyen más szabályok működnek még közre?
- c) Ha jól raktuk össze a verset, egy limericket kaptunk. Olvassuk el az alábbi limerickeket is, és találjuk ki, mi a közös a versekben! Írjuk meg a limerick „képletét”!

Volt egyszer Magyarba egy Viszkis, nem volt ő szeszélyes, sem hisztis, kirabolt bankot, szívet is rablott, üldözte közrendőr, sőt tiszt is.	Van egy nő, úgy hívják, Etel. Egész nap a Neten csetel. Akadt egy kérője, de magát mér' ölje: „Vegyen csak téged a Net el!”	Volt egy úr, úgy hívták: Jónás, ráfért egy jókora gyónás. El is ment; darálta, a pap meg halálra rémült, és azóta kómás.
Garaczi László	Váradny Szabolcs	Nádasdy Ádám

d) Írjunk definíciót a limerickhez! A www.google.hu internetes kereső segítségével nézzünk utána, honnan származik ez a versforma!

e) Írjunk saját limericket egy névre/városnévre!

27. Olvassuk el Kovács András Ferenc: *Reszket a rozmár* című versét!

Kovács András Ferenc: Reszket a rozmár

*Morcos idő viharoz már,
reszket a jégen a rozmár,
zúzmarafény agyarán,
míg magyaráz magyarán:
Brrr...*

*Morcos idő viharoz már,
én vagyok itten a Rozmár,
ülök az Északi-sarkon,
vízbe fityeg le a farkom.
Brrr...*

*Miért vagyok én ez a Rozmár?
Morcos idő viharoz már,
ülök az Északi-sarkon,
vízbe hanyatlik a farkom.
Brrr...*

*Miért vagyok épp ez a Rozmár?
Fázom az északi sarkon,
morcos idő viharoz már
vízbe fagy egyszer a farkom.
Brrr...*

*Én vagyok itten a Rozmár...
Fázom az Északi-sarkon...
Vízbe fagy éppen a farkom...
Morcos idő viharoz már...
Brrr...*

- Milyen visszatérő elemekből áll a vers? Próbáljuk felírni a képletét!
- Mennyiben hasonlít a vers a Somlyó György: *Tiszta költészet* című alkotásárá?
- Milyen hatást vált ki belőled a vers, miért?

Ahogy Nagy József (2004) fogalmaz: „az évfolyamokat átívelő folyamatos, kritériumorientált készség- és képességfejlesztés nélkül nem remélhető a legalapvetőbb képességek optimális használatának elsajátítása.” Egy ilyen alapvető képesség a kombinatív képesség, melynek fejlesztéséhez a fentiekhez hasonló módon az anyanyelvi nevelés is hozzájárulhat.

Hiány a rendszerben?

A rendszernek gyakran jellemzője a hiány. A nyelvi rendszerek például nem mindig tökéletesek, gondoljunk csak a *csuklik, botlik* igék nem létező felszólító módú alakjára. Ebben a fejezetben azonban leginkább arról a hiányról lesz szó, amely nem a rendszer tökéletlenségéből származik, hanem annak szerves része.

A rendszert alkotó elemek között testes és testetlen elemek is előfordulnak. A magyar nyelv speciális tulajdonsága például az, hogy a kötelező alanyi vonzat sokszor csak igei személyragok formájában lehet jelen: elhagyását szigorú szabályok irányítják (Pléh – Radics 1976). Az egyes szám 3. személyű igei személyrag is sokszor testetlen, zéró morféma formájában realizálódik. Az irodalom kapcsán Iser (1996) ír arról, hogy az irodalmi szövegek úgy szerveződnek, hogy üres elemeket tartalmaznak, melyeket az olvasónak kell kitölteniük. Ebben az esetben azonban nem feltétlenül beszélhetünk szabályszerűségekről, jórészt a befogadó egyedi stratégiáitól függ, hogyan egészíti ki a hiányzó részeket.

A hiány szerepére anyanyelvi órákon is felhívhatjuk a figyelmet, különösen olyan játékos szövegek segítségével, mint például Weöres Sándor *Egérrágtá meséje*. Ha arra kérjük a gyerekeket, hogy egészítsék ki a szöveget, teret engedünk a kreativitásuknak. Ugyanakkor az is tanulságos, hogy nem teljes a szabadság: műfaji háttérismeretek, nyelvi szabályok, nyelvhasználati szokások befolyásolják a mese rekonstruálását. Az alábbi szövegrészletben például az a)-val jelölt helyre egy tárgy esetű névszót várunk az ige lexikájában kódoltaknak megfelelően (ezenfelül belehallhatjuk a *megér egy misét* szállóigét), a b) helyen hasonló okból nagy valószínűséggel tárgyas ige áll, míg a c) helyen – az *édesanyád* tárgyas vagy tárgyatlan olvasatából fakadóan és a szerkezetisméltást feltételezve – szintén igére számítunk.

„Köszöntlek, te halász, túl a meszes hegyen,
túl a fehér folyón s nagy kanyarodóján:
ide hallgass te szép legény,
titkot hozok, megér egy ... a)...
hiszen édesapádat is ... b)...
hajdan édesanyád ... c) ... ”

Hasonló módon játszhatunk Havasi Attila: *A legújabb stratégia* című szövegével is 7–8. osztályos tanulókkal.

Havasi Attila: *A legújabb stratégia*

*A legújabb stratégiát,
ha igényled ü ü ü,
amellyel az egész világ
ma már tényleg ü ü ü*

*De csak szőrmentén tehetem
 timpararé bömböllér,
 kódolva, sőt jelképesen
 muszáj néha ü ü ü.
 Ez az egész tehát olyan,
 akárcsak az ü ü ü,
 aki nem veszi komolyan,
 hamar kap az ü ü ü.
 Node együtt mindezzel is
 timpararé bömböllér,
 már akármit híresztel is
 egyik-másik ü ü ü.
 Mostanában arról szólnak
 mindennapi ü ü ü
 legyünk résen, hiszen jól csak
 az jár, aki ü ü ü.
 Ez igaz is, főként mivel
 timpararé bömböllér,
 azért mégis árnyalni kell
 annyival, hogy ü ü ü.
 Egy szó mint száz, ezt a dolgot
 nem kétséges ü ü ü,
 érdemes lesz átgondolnod,
 lehetséges ü ü ü.
 Aki ügyes, az okosan
 timpararé bömböllér,
 úgy áll hozzá óvatosan,
 nehogy végül ü ü ü.
 Végezetül azt remélem,
 tovább nem kell ü ü ü,
 és a maga idejében
 nem fogod el-ü ü ü;
 mert korántsem felesleges
 timpararé bömböllér,
 s te leszel a legesleges
 legesleges-ü ü ü.*

28. a) Megtudhatjuk-e Havasi Attila verséből, mi a legújabb stratégia? Miért?
 b) Mi lehet a szerepe az „ü ü ü”-s soroknak? És a „timpararé bömböllér”-nek?
 c) Az „ü ü ü” sor vajon mindig ugyanazt jelenti? Miért?
 d) Mit jelölhetnek az „ü ü ü”-k? Honnan tudjuk?
 e) Kitölthetjük-e bármivel az „ü ü ü”-s részeket? Miért?
 f) Töltsük ki a verset csoportban, rendezzünk kiállítását, és beszéljük meg, melyik megoldás miért jó!

- g) Hasonlítsuk össze az 1. versszakokat! Mi a közös a különböző csoportok megoldásai között?
- h) Az alábbi szavak közül melyiket tennénk az 1., a 2., illetve a 3. „ü ü ü” helyére az 1. versszakban? Miért?
„megfejtető”, „barátom”, „szép”, „okosan”, „játszani”, „megsúgom”
- i) Kihez szólhat a vers beszélője? Hányadik személyű? Milyen nyelvi elem utal a megszólítottra?
 Milyen viszony lehet a beszélő és a megszólított között? Honnan tudjuk?
- j) Mit üzen neked a vers?

Rendszerek és kifordításaik

A megszokott szabályok felrúgása vagy az elemek más funkcióban való használata tulajdonképpen játékos rendszer-újjáépítés. Előfordulhat, hogy a (nyelvi) jelek csak hasonlítanak eredetijükre, azaz például jelentésem nyelvi jelekre, de nem hordoznak valódi jelentést; ilyen a halandzsá. Segítségével nemcsak a jelentés témaköre járható körül az anyanyelvi órákon, hanem a hangsorépítés szabályait is megbeszélhetjük. Mivel komplex tudást mozgósítanak, leginkább 11–12. osztályosoknál lehet felhasználni az alábbi feladatokat.

Havasi Attila következő verse ugyan használja a halandzsát, a fordítással ugyanakkor érvényteleníti is annak jelentés-nélküliségét, és elvárásaink átgondolására is készletet.

*Csá m' hám arkivá szeva
 edammá guran ha m' heva.
 M' száfár khída csá rahémi
 u gávászi m' tara mavédi.
 Gureh káncsija ha m' rajja,
 gureh kám dzsetta kéridajja.
 Szuvári m' heva sí rateh,
 humadá ré csá vagideh.*

29. Olvassuk el a fenti sorokat!

- a) Vers-e ez? Miért? Versnek gondolnád-e, ha ismernéd a szerzőjét? Miért?
- b) Vajon milyen nyelven lehet? Miért? Milyen hangulata van?
- c) Milyen címet adnál ennek a szövegnek? Miért?
- d) Figyeljük meg a következő szavakat: *arkivá, khída, gureh, káncsija*. Melyek lehetnének magyar szavak? Miért? Vajon mi lenne a jelentésük?
- e) Ha egy magyarul nem tudó csak a szavak hangalakja alapján ítélné meg a szavakat, vajon mit gondolna, mit jelenthetnek a következő magyar szavak: *„halál”, „lomb”, „szeretet”, „elemel”, „börtönőr”*?
 Milyen következtetést vonhatunk le a szavak hangalakjának és jelentésének viszonyáról ebből a feladatból?
- f) A szerző, Havasi Attila megadta a mű szavainak fordítását is. A szószedet alapján fordítsuk le a szöveget!

Szószedet

csá = most, már

m' = a, az (névelő; mássalhangzó után: ma)

hám = három

arkivá = ösvény, út

szeva = (birtokos névmás)

edammá = kérdés (edan = kérdez)

guran = alkot, képez, csinál

ha = itt, most

heva = ügy, dolog

száfár = nap, délelőtt

khída = munka

száfár khída = napirend

rahémi = nálunk

u = van

gávászi = ilyen, így

tara = nagy

mava = terem

mavédi = teremben

káncsija = szenvedélyes

rajja = vita, megbeszélés (sí rajjan = megbeszél vmit)

kám = de, de nem

dzsetta = semmi

kéridajja = döntés, határozat

sí (a tárgyat egészíti ki, ha az az ige előtt áll: rajjah ma heva = m'heva sí rajjah
'megbeszélük a dolgot')

szuvár = asztal

szuvári = asztalon

ratan = hagy

rateh = hagyják, hagynak

humadá = azután

ré = is

vagidan = elmegy

vagideh = elmennek

g) Most is adjunk címet a műnek!

h) Döntsük el, ezek alapján melyik mondatot tudnánk lefordítani erre a nyelvre,
fordítsuk is le!*A terem nálunk nagy.**Az ügy az asztalon van.**A munkát nem hagyom.*i) Hasonlítsuk össze a fordításunkat a szerzőével! Meglepődtünk-e, vagy ezt vár-
tuk? Miért?

Fordítás

*A hármásút-probléma
egy bizottsági téma.
Most az van napirenden
a nagy üléssteremben.
Hevesen vitatkoznak,
de döntést mégse hoznak.
Aztán elmennek végül,
és minden összebékül.*

- j) A szerző versének címe: *Jelentés a bizottsági ülésről*. A szerző először közölte az eredeti jelentést, majd a fordítást, végül a szöszedetet. Vajon így együtt versnek nevezhető-e? Miért? Milyen üzenete van számodra?

A nyelvi és irodalmi szabályok és szokások újraírását találjuk Parti Nagy Lajos *Altató* című versében is. A költemény rádöbbsent az intertextualitás működésére, még hozzá úgy, hogy impliciten az irodalmi klasszikusokhoz és a nyelvhez való kreatív, alkotó hozzáállásra biztat, minden olvasót íróvá avat és játékra hív.

30. a) Mi és ki jut eszedbe a következő szavakról: „*lehunyja*”, „*dunna*”, „*villamos*”, „*bogár*”, „*zümmögés*”, „*aludj el*”.
- b) Ha egy versnek az a címe, hogy „*Altató*”, mi juthat azonnal eszünkbe? Milyen szavakat várunk? Milyen lesz vajon a mű hangulata?
- c) Olvassuk el Parti Nagy Lajos *Altató* című versét! Mennyire felelt meg előzetes elvárásainknak? Miért?

Parti Nagy Lajos: *Altató*

*„apaló apaló
angyal ül a videó”
dünnyögve legfő mesterét
lehunyja két lehunyja száz
a rítt a rútt a rőt a rét
üveggolyónk eldunnaház
egy altatónyi vers kilép
a semmiségből elfeledk
ezik magáról halk durúzs
és légvonatszusz egy kiságy
körüli derengő tarka lepke
e rengörül dagár borázs
pillázat és követhené
úgyis minden csak bertamáz
úgyszincsen szó rá és ha van
álomnyelv édes vakszöveg
mely persze nem világtalan
a ludjelszé penkisba lázs*

*abra kadabra dab no meg
leal vezümm zigő kasé
zöngéi közt elandalon
zöngéi közt elalhasé
méz elza jó e pillaméz
álomfejlesztő dinamó
a lépte zengő villanéz
főnövérhúg és főmanó
a konvektorban szendereng
az őrlángöriző sötét
mintha egy fel-felmorranó
tűzhatlan medve ülne bent
s dédelgetné a köldökét
alszik az apró óriás
nem kell már kalapálnia
álommanó ő is mi más
vele alszik az ória
s a csillagok nagy árja fönn*

*e néma tiktakk-ária
szikalsi villam usaom
fatutajos a folyamon
pupillaherceg méla tót
távrolról suttog altató
s e távolság szívfájató
alszik a széken a kezes
lábára lehajtja tehén
orob migás regenderesz
a jó cukor is eluszik
habzó éggel a tetején
vatabucskáznak a nyuszik
durán salik dözer kisa
alszik a konyha karika
alszik a vau és a háp
méz elza is lehajtja szép
pehelynehéz pillázatát
kitelnek lufka kis csodák
sok ellapult családi kör
sok punnya ótvar megszokás
üveggolyóvá visszagör
alszik dodó a szívszagú
winterfeldplatzi bős porosz*

*lán bajszával nyakadba bú
majd lassan eldoromboloz
s két álomrétre rányító
szemed a távirányító
aludj el szépen Berta mert
a kislibák is alszanak
s az ágyúk is nagy föltekert
karokkal ágyúkanapén
tanulnak mézüil dallamul
dalabdi síp geman diszun
aludj el szépen Berta bár
szemedben még száz villamos
jánosbogárnyi szikra jár
de egyszer minden napmozit
dobozba zár az éjszaka
dobozba dédik és mamák
katik babók jóéjtpuszik
és ha elalszik anya is
már az alvás is aluszik
dünnögve két szerelmesét
leejti végre a mesét
s bezár e kis vers maga is.*

- d) Milyen más szövegek juthatnak eszünkbe Parti Nagy verséről? Keressünk olyan szavakat, kifejezéseket, amelyek valamilyen módon más versszövegekre emlékeztetnek! Próbáljuk meg kitalálni, melyik versekről van szó! Használjuk segítségül a google keresőt!
- e) Az eddigi tanulmányok során találkoztunk-e olyannal, amikor egy szöveg más szövegekkel folytatott párbeszédet? Idézzünk föl egy-két példát! Miben hasonlít, és miben különbözik a Parti Nagy Lajos-vers ezektől?
- f) Keressük meg az a) feladatban felsorolt szavakat a versben! Milyen szövegkörnyezetben és jelentésben jelennek meg Parti Nagy szövegében, és hogyan az alapul szolgáló szövegben?
- g) Lehetnének-e magyar szavak az alábbiak? Miért?
„szikalsi”, „regenderesz”, „elfeledk”, „diszun”, „uasom”, „vezümm”, „rengörül”, „dagár”, „borázs”, „ludjelszé”
- h) Meg tudjuk-e fejteni, mely magyar szavak állhatnak a g)-ben felsorolt szavak mögött? Amelyekről igen, próbáljuk megnevezni, milyen módon keletkeztek! Keressünk még a versben eltorzított magyar szavakat, és fejtsük meg őket!
- i) A g)-ben leírt módszerekkel torzítsunk el magyar szavakat, és fejtsük meg közösen!
- j) Fejtsük meg a következő sorokat! Mi a szabály az egyes sorokban?
– *a ludjelszé penkisba lázs*
– *leal vezümm zigő kasé*

- *orob migás regenderesz*
- *dalabdi súp geman diszun*
- *lábára lehajtja tehén*

- k) Mi lehet a következő szavak szófaja? Honnan tudjuk? Mit jelenthetnek a következő szavak? A szövegkörnyezet figyelembevételével válaszoljunk!
 „eldunnaház”, „vattabucskáznak”, „szendereng”, „lufka”, „lán”
- l) Lehetne-e írásjelekkel tagolni a szöveget? Miért? Próbáljunk értelmi egységeket keresni a szövegben!
- m) Milyen hatással van rád a vers? Milyen eszközökkel éri el ezt a hatást?
- n) Milyen másik verset lehetne Parti Nagy módszereivel átírni? Keressünk alkalmas verset, indokoljuk a döntést! Az osztály szavazza meg, melyik verset írjuk át! Mindenki készítse el a saját átíratát! Rendezzünk kiállítást a versekből, mindegyikben keressünk jó megoldásokat!
- o) Mit tanultál ebből a feladatból?

Az intertextuális utalások mellett a mai nyelvhasználatra is reflektál Spiegl Máté: *Ballada hajdani nickeimről* című verse. A szleng a sztenderd magyar nyelvhasználat normáival játszik, kreatívan írja fölül a nyelvi sémákat. Az internetes kommunikáció az anyanyelvi nevelésben nemcsak motivációs forrás lehet, hanem a szabályfelfedezés területe is (Szabó 2008).

31. a) Mit jelent a címben a *ballada* szó? Milyen balladákat tanultunk eddig? Milyen versre számítunk?
- b) Honnan ismerős a címben szereplő *nick* szó? Milyen területen használjuk? Kinek lehet nickneve?
- c) Olvassuk el a verset! Megfelelt-e előzetes elvárásainknak? Indokoljuk a választ!
- d) Kit idéz meg a ballada? Milyen (nyelvi) eszközökkel teszi ezt?
- e) Milyen szakterület szavai a következők: *kód*, *bit*, *port*?
- f) Gyűjtsük ki a versből a beszélő által említett nickneveket! Vajon melyik névvel mi volt a versbeli beszélő célja?
- g) Magyarázzuk meg a nickneveknek a helyesírási szabályzattól eltérő helyesírását!
- h) Elevenítsük föl, olvasmányainkban milyen beszélő nevekkel találkoztunk eddig!

Spiegl Máté: *Ballada hajdani nickeimről*

Voltam *Aczel* és *muanyag*,
 voltam *sas*, voltam *foldidiszno*,
 neveztek idegen agyak
Einstein2-nek – ez se kis szó;
 voltam a legjobb cyberdiszko
UeberDJ-je pár napig –
 hírem elolvadt, mint a friss hó.
 Hol van már a tegnapi nick!

Csábítottam, mint *Szivlovag*,
 puhán gépelve mindegyik szót,
 s nem vártam meg a szitkokat,
 ha kiderült, hogy másnak is szólt...
James Bond lettem, míg ménem iszkolt,
 új kód, új hölgyek és tinik;
 később a nevem néha *Miss* volt –
 Hol van már a tegnapi nick!
Veereb-ből *Vereeb* egy hanyag
 elütéssel lettem – így is jó,
 hisz nem kell szalma, se agyag,
 szilícium a fészkem-viskóm;
 ha megéhezem, leszek *rizskok*,
 s nyam-nyam az utolsó bitig,
 a #Fogyi szobának pedig csók...
 Hol van már a tegnapi nick!

Ajánlás

Herceg nem lesz nevem, nem is volt,
 nem török talmi trónokig.
 Hisz bezár egyszer minden kis port,
 és hol lesz már a mai nick!

Fiktív világok, fiktív nyelvek

Ez az utolsó fejezet kicsit kilóg a sorból, hiszen bár az irodalomhoz minden kétséget kizáróan hozzátartozik a fikcionalitás, vajon hogyan függ ez össze a nyelvvel és az irodalom rendszerszerűségével?

Eszünkbe juthatnak a *lehetséges világok*. Ezek a dolgok lehetséges állásainak összességei, azok a módok, ahogyan a világ még elképzelhető az aktuális világon kívül. Egyes elméletek szerint minden szöveg egy sajátos világ, amelyen belül más igazságtételek működnek, mint azon kívül. A lehetséges világok a nyelvet meghatározó szituációk; a rend és a rendszer ebben az esetben nem (csak) magának a szövegnek, hanem az általa teremtett nyelvi világnak a sajátja. 12. osztályban érdekes lehet a lehetőségéről és a szükségszerűségről beszélgetni, vagy különböző beszélők hiedelemvilágát mint lehetséges világokat összehasonlítani minidiskurzusok elemzésével, ahogyan Alberti Gábor is teszi ReALIS modelljében (Alberti és mtsai 2007).

Az alábbi feladatokban azonban mégsem a formális szemantika vagy a nyelvfilozófia felől közelítem meg a kérdéskört. A fikciós szövegek ugyanis a lehetséges világokhoz képest sokkal inkább leképezik az aktuális világ viszonyait, és nem feltétlenül logikusak, ellentmondásokat is tartalmazhatnak. A fiatalok körében népszerűek a szerepjátékok, a fantasy irodalom sajátos térben és időben játszódó történetei, de gondolhatunk a *Twilight*, a *Harry Potter* vagy a *Gyűrűk Ura* sikerére is. A képzeletvilágban létező különleges lények olyan jól berendezett társadalmakban élnek, amelyekben a nyelvnek kitüntetett szerepe van. A Harry Pottert olvasó gyerekek a szómágiával és a nyelvi tabukkal szembesülnek, amikor a szereplők nem merik kiejteni a leggonoszabb

varázsló nevét, ezért *Tudodkiként* emlegetik, vagy az *Ő, akit nem nevezünk nevén* körülírással utalnak rá; a kígyók párszaszólul szólnak, a koboldoknak is van külön nyelve. A könyvsorozat szinte minden neve beszélő név, a rajongók nem véletlenül próbálták magából a névből kiolvasni a szereplő későbbi sorsát. A magyar fordító különösen ügyelt arra, hogy megoldásai nyelviileg igényesek legyenek, és illeszkedjenek a magyar gyermekirodalom hagyományába. Nyelvi játékokkal, különleges szóalkotásokkal találkozhatunk a különböző varázsigék, bűbájok elnevezésében is, ezek segítségével 5–6. osztályos gyermekeket is nyelvi teremtésre buzdíthatunk.

32. a) Anélkül, hogy tudnánk a következő varázsigék jelentését, próbáljuk meg kitalálni, melyik milyen hatású! Melyikről tudjuk biztosan eldönteni, mit jelenthet, melyikről egyáltalán nem? Melyiknek lehet több jelentése? Miért?

– *voltnincspuska*
 – *lerteinballó*
 – *hisztiover*
 – *kacajtfakaszt*
 – *trollszurdaló*
 – *szemedmered*
 – *leperex*

- b) Milyen nevet adnánk egy olyan bűbájnak, ami
 – Dudley orrára bibircsókot varázsol?
 – a hernyóból színes lepkét varázsol?
 – a kezedbe röpteti az ágy alá gurult játékaidat?
 – szemvillanás alatt rendet varázsol?
- c) Rendezzünk kis versenyt az osztályban! Kinek az elnevezése ragadja meg leginkább a bűbáj lényegét? Vajon miért? Vizsgáljuk meg, milyen alkotórészekből áll egy-egy bűbáj neve!
- d) Anélkül, hogy utánanéznénk a Harry Potterben, találjuk ki, melyik tankönyvet ki írhatta! Mi segítette?

Mixel Arsenius
Reskesh Quentin
Salmander Göthe
Spora Phyllida

Ezer bűvös fű és gomba
Ismerkedés a varázssitalokkal
Legendás állatok és megfigyelésük
A sötét erők. Önvédelmi kalauz

- e) Hogyan képzeled el a következő legendás lényeket, ha ez a nevük: *futóféreg, kákalag, orrontó farkász, padlásszörny, kínai gömblángsárcány, durrfarkú szurcsók?*
- f) Írjunk lexikoncikket az alábbi lényekről! Milyen információkat érdemes mindenképpen beleírni a szócikkbe?
- g) Sokszor a nevek is árulkodnak viselőjükről. *Draco Malfoy* nevében a *Draco* a latin 'sárcány' szóra utal, a *Malfoy* pedig franciául azt jelenti, hogy 'rossz hit'. Keressünk még olyan neveket a Harry Potterben, amelyek valamilyen szempontból jellemzik a név viselőjét! Használjunk Harry Potter-szótárakat is!
- h) A regény helyszínei közül láthattok itt néhányat. Melyik hely miről híres? Magyarazzuk meg, miért találóak az elnevezések!

*Abszol út
Czikornyai & Patza
Roxfort
Mézesfalás
Zsebpiszok köz*

- i) A regények segítségével fejtsd meg a következő betűszavak jelentését!
M.A.J.O.M
R.B.F.
R.A.V.A.SZ.
- j) A következőkben egyes szereplők angol és magyar neveit látjuk. Magyarázzuk meg, miért változtatható a néven a fordító!

Angol	Magyar
<i>Minerva McGonagall</i>	<i>Minerva McGalagony</i>
<i>Pomona Sprout</i>	<i>Pomona Bimba</i>
<i>Moaning Myrtle</i>	<i>Hisztis Mirtil</i>
<i>Mad-Eye Moody</i>	<i>Rémszem Mordon</i>
<i>Slytherin Salazar</i>	<i>Mardekár Malazár</i>

A fiktív lényeknek sok esetben fiktív a nyelvük is. A mesterséges és kitalált nyelvekkel való foglalkozás egyrészt jó játék, izgalmassá teheti az anyanyelvi órákat, de fejleszti a diákok fantáziáját és nem utolsósorban szabályfelfedező és szabályalkalmazó képességüket is. Főként a középiskola utolsó osztályaiban lehet ilyen, a nyelv minden szintjére kiterjedő feladatokkal dolgozni, a tanult grammatikai ismeretek rendszerezésével, ismétlésével egybekötve.

Tolkien trilógiájában a tündék által beszélt egyik nyelv a Quenya. A *Namárië* című vers ennek a nyelvnek leghosszabb fennmaradt szövegelemleke.

33. a) Olvassuk el a verset! Vajon milyen nyelven íródhatott? Honnan gondoljuk?

Namárië

*Ai! laurië lantar lassi súrinen,
yéni únótimë ve rámar aldaron!
Yéni ve lintë yuldar avánier
mi oromardi lissë-miruvóreva
Andúnë pella, Vardo tellumar
nu luini yassen tintilar i eleni
ómalyo airetári-lírinen.*

Sí man i yulma nin enquantuva?

*An sí Tintallë Varda Oiolossëo
ve fanyar máryat Elentári ortanë
ar ilyë tier undulávë lumbulë
ar sindanóriello caita mornië
i falmalinnar imbë met,
ar hísië untúpa Calaciryó míri oialë.*

*Sí vanwa ná, Rómello vanwa, Valimar!
 Namárië! Nai hiruvalyë Valimar!
 Nai elyë hiruva! Namárië!*

- b) Hallgassuk meg a szöveget Tolkien előadásában! (http://www.youtube.com/watch?v=6de_SbVUVfA) Milyen élő nyelvre hasonlít a hangzása? Hasonlít-e a magyarra? Miért? Hogyan jelölik írásban a hangsúlyt? Keressünk még példát arra, hogy milyen írásjelekkel milyen hangokat (hangkapcsolatokat) jelöl ez a nyelv!
- c) A nyelvet Tolkien *A Gyűrűk Ura* című regényében a tündék beszélik. Ha egy tündét megkérdeznénk, vajon mit mondana a magyar nyelv hangzásáról? Mi a magyar hangsúly jellegzetessége?
- d) Fordítsuk le az első két sort a szöszedet segítségével!
 Ai: indulatszó, felkiáltásként értendő, „Óh!”
 Laurie: a *laurea* 'aranyló' melléknév többes számú alakja
 Lantar: a *lanta* 'esik' ige jelen idejű, többes számú alakja
 Lassi: a *lasse* 'falevél' főnév többes számú alakja
 Súrinen: a *súre* 'szél' főnév eszközhatározós esete
 Yéni: a *yén* 'év' többes száma
 Únótime: 'számatlan', összetett szó többes számú alakja
 Ve: *mint, úgymint*
 Rámar: a *ráma* 'szárny' szó többes számú alakja
 Aldaron: az *alda* 'fa' többes számú, birtokos esetű alakja
- e) A szöszedet alapján mit állapíthatunk meg a Quenya többes számról?
- f) Figyeljük meg a következő mondatokat, és egészítsük ki a szabályt!
 A létige a Quenyában egyes számban a _____ (van), többes számban pedig a _____ (vannak).
<i>Sina ná elen. (ez csillag)</i>	<i>Sinë nar eleni. (ezek csillagok)</i>
<i>Sina ná aiwë. (ez madár)</i>	<i>Sinë nar aiwi. (ezek madarak)</i>
<i>Sina ná Atan. (ez ember)</i>	<i>Sinë nar atta Atani. (ez két ember)</i>
<i>Sina ná alda. (ez fa)</i>	<i>Sinë nar cainen aldar. (ez tíz fa)</i>
<i>Sina ná cirya. (ez hajó)</i>	<i>Sinë nar lempë ciryar. (ez öt hajó)</i>
<i>Sina ná rocco. (ez ló)</i>	<i>Sinë nar enquë roccor. (ez hat ló)</i>
- g) A példák alapján a Quenya a magyarra vagy az angolra/németre hasonlít-e a fenti típusú mondatokat tekintve?
- h) Hányféle többes számmal találkoztunk a példákban? El tudjuk-e dönteni, mi a szabály? Találjuk ki a következő szavak többes számú alakjait! *Elda* (tünde), *lómë* (éjszaka), *Ainu* (isten), *quendi* (tünde asszony), *aran* (király), *lambë* (nyelv)
- i) *A Gyűrűk Ura* c. regényben a tündék a Sindarin nyelvet is beszélik, és az úgynevezett Tengwar abc-t használják. A Tengwar gondori írásmódjából olvashatunk példákat.
 Hogyan jelöli ez a nyelv a magánhangzókat? Melyik mássalhangzókat lehet biztosan felismerni?

Ꞛꞛ - ram (fal)	ꞑꞑꞑ - tād (kettő)
ꞛꞑꞑꞑ - neder (kilenc)	ꞑꞑꞑ - él (csillag)
ꞛꞑꞑꞑꞑ - mīthrīl (valóezüst)	ꞑꞑꞑ - sí (itt)
ꞑꞑ - ost (város)	ꞑꞑꞑꞑ - thōn (fenyő)
ꞑꞑꞑꞑ - gurth (halál)	ꞑꞑꞑꞑ - dān (nyugat)
ꞑꞑꞑ - emyn (hegyek)	ꞑꞑꞑꞑ - lŷg (kígyó)

(Baksai Károly (2004): Tengwar írásmód Sindarin nyelvhez. Gondori (tetha) mód http://f.freeblog.hu/a/1/c/alcartunde/files/tiw_e-thindrim-gondor_103.pdf (2011.06.30))

- j) Írjuk le az abc segítségével a következő szavakat!
 nen (víz)
 adan (ember)
 gil (csillag, fénylő szikra)
- k) Milyen titkosírásokat ismertek? Használtak-e ilyet?
- l) Találjunk ki titkos nyelvet, amit csak az osztály tagjai ismernek! Gyűjtsük össze egy pókháló-ábrán, mennyi minden szükséges egy nyelv megalkotásához!

Összefoglalás

Az irodalom és a nyelv összefüggéseiről még sokáig lehetne folytatni az ötletek és a feladatok sorát. Ebben a tanulmányban csak és kizárólag a nyelv és az irodalom rendszerszerűségével foglalkoztam, mert fel szerettem volna hívni a figyelmet a két területnek erre a – közoktatásunkban még nem teljes mértékben kiaknázott – jellemzőjére és az alkotó játék fontosságára.

Ahogy a bevezetőben is említettem, a két tantárgy integrációja mellett számtalan érv hozható. A kortárs ifjúsági irodalom egyrészt sajátos fantáziavilágával, másrészt a nyelvre való intenzív reflektálással szinte kívánja is a komplex megközelítésmódot.

Ennek ellenére van létjogosultsága az irodalom és a nyelvtan önállóságának is, ennek okát pedig éppen rendszerszerűségükben kell keresnünk. Saját elem- és fogalomkészletük, valamint egyedi szabályrendszerük van, működésüket a diákok feladatok segítségével maguk is felfedezhetik. Ha a felfedezés közös munka eredménye, és a diákok megoszthatják gondolataikat egymással, szociális készségeik is fejlődnek. A bemutatott feladatok többségének többféle jó megoldása létezik. Ha a gyerekek megfelelő érvekkel alá tudják támasztani véleményüket, nemcsak a nyelvről vagy az irodalomról tanulnak, hanem kritikusan gondolkodni is.

FORRÁSOK

- Friss tinta! *Mai gyerekversek*. Budapest: Pagony és Csimota Kiadó, 2005.
- Havasi Attila: *1001 magányos rinocérosz: korhatáros gyerekversek*. Pécs: Alexandra, 2007.
- Pusztai Ferenc (főszerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. (Második, átdolgozott kiadás.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.
- Rowling, J. K.: *Harry Potter és a Bölcsek Köve*. Budapest: Animus Kiadó, 2001.
- Tolkien, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2001.
- Weöres Sándor: *Ha a világ rigó lenne*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1981.
- <http://hu.wikiquote.org/wiki/Limerick> (2008.09.10.)
- http://www.youtube.com/watch?v=6de_SbVUVfA (2010.02.15.)

IRODALOM

- Alberti Gábor (2006): *A magyar mondattan elmélete és gyakorlata generatív megközelítésben III. A háttérelmélet*. Budapest: Bölcsész Konzorcium. <http://mek.oszk.hu/04800/04892/> (2007.09.12.)
- Alberti Gábor és mtsai (2007): ReALIS: a reális interpretációs rendszer. In: Alberti Gábor – Főris Ágota (szerk.): *A mai magyar nyelvtudomány formális műhelyei*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, pp. 139–156.
- Bañcerowski Janusz (2002): A természetes nyelv fogalma a nyelvtudományi paradigmák tükrében. *Magyar Nyelvőr* 126/2, pp. 133–141. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1262/126202.pdf> (2008.09.10.)
- Benkes Zsuzsa – Nagy L. János – Petőfi S. János (1996a): *Szövegtani kaleidoszkóp 1. Antológia*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- (1996b): *Szövegtani kaleidoszkóp 2. Bevezetés a szövegformáltság elemzésébe*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Cserhalmi Zsuzsa (2007): Tudomány és közoktatás. Irodalomtudomány és irodalomtanítás a magyar közoktatásban. *Irodalomismeret* 18/1, pp. 124–131.
- Fisher, Robert (2002): *Hogyan tanítsuk gyermekeinket gondolkodni?* Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- Gordon Győri János (2003, szerk.): *Irodalomtanítás a világ kilenc oktatási rendszerében*. Budapest: Pont Kiadó.
- Iser, Wolfgang (1996): Az olvasás aktusa – Az esztétikai hatás elmélete. In: Kiss Attila–Kovács Sándor – Odorics Ferenc (szerk.): *Testes könyv I.* Szeged: Ictus Kiadó és JATE Irodalomelméleti Csoport, pp. 241–264.
- Karácsony Sándor (1993): *Az irodalmi nevelés*. Budapest: Szent Gellért Egyházi Kiadó.
- Kerber Zoltán (2002): A magyar nyelv és irodalom tantárgy helyzete az ezredfordulón. *Új Pedagógiai Szemle* 8. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=tantargyak-kerber-magyar> (2008.09.10.)
- Margócsy István (1997): Magyar nyelv és/vagy irodalom (Egy egyetemi és középiskolai tantárgy története...). In: Péter Ágnes – Sarbu Aladár (szerk.): *Éhe a szónak? Irodalom és irodalomtanítás az ezredvégen*. Budapest: Eötvös kiadó, pp. 71–86.
- Nádor Zsófia (2005): Gödel tétele a kombinatorikus költészetben. A kombinatorikus költészet mint formális rendszer. *Világosság* 2005/4, pp. 21–32. <http://www.vilagosság.hu/new/index.html> (2008.09.10.)
- Nagy József (2004): Az elemi kombinatív képesség kialakulásának kritériumorientált diagnosztikus feltárása. *Iskolakultúra* 8, pp. 3–20. http://www.tki.pte.hu/ikultura/documents/2004/8/tan2004_8.pdf (2008.09.10.)
- Pap-Szigeti Róbert – Zentai Gabriella – Józsa Krisztián (2006): A szövegfeldolgozó képességfejlesztés módszerei. In: Józsa Krisztián (szerk.): *Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése*. Budapest: Di-nasztia Tankönyvkiadó, pp. 235–258.

- Pléh Csaba – Radics Katalin (1976): „Hiányos mondat”, pronominalizáció és a szöveg. In: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XI.* Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 261–277.
- Rácsa Róbert (2009): *A mesterséges nyelvek és az irodalom: II. rész.*
<http://www.fullextra.hu/modules.php?name=News&file=article&thold=-1&mode=flat&order=0&sid=2671#21028> (2010. 02.15.)
- Sándor Klára (2006): Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer Ferenc (szerk): *Magyar nyelv.* Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 958–995.
- Simon Ferenc (2003): A „Columbo-módszer” mint (irodalom)értelmezési modell a középiskolában. A létrehozó szövegmagyarázat (a generatív poétika) elmélete és gyakorlata. *Eső. Irodalmi lap* 6/3, pp. 83–97. <http://vfeke.vfmk.hu/00000018/05.html> (2008.09.10.)
- Szabó Veronika (2008): Anyanyelvi nevelés és internetes kommunikáció. *Modern nyelvoktatás* 14/4. pp. 16–28.
- Vámos Ágnes (2003): *Metafora a pedagógiában.* Budapest: Gondolat Kiadói Kör.
- Végh Balázs Béla (2005): *Kanonizáció a kisebbségi irodalmakban.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. <http://mek.oszk.hu/03200/03202/> (2010.10.19.)

TINTA KÖNYVKIADÓ

A SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ
 sorozat újabb kötetei

116. Károly Krisztina: Szöveg, koherencia, kohézió. Szövegtipológiai és retorikai tanulmányok, 192 oldal, 2100 Ft
117. Horváth Péter Iván: A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat, 240 oldal, 2400 Ft
119. Kovács László: Fogalmi rendszerek és lexikai hálózatok a mentális lexikonban, 228 oldal, 2450 Ft
120. Brassai Sámuel: A magyar mondat, 504 oldal, 4500 Ft
121. Lexikai folyamatok egy- és kétnyelvű közegben. Pszicholingvisztikai tanulmányok II. Szerk.: Navracsics Judit – Lengyel Zsolt, 196 oldal, 2400 Ft
122. Dinamikus csoport, dinamikus tanulás. A csoportdinamika szerepe a nyelvtanulásban. Szerk.: Csizér Kata – Holló Dorottya – Károly Krisztina, 284 oldal, 2940 Ft
123. Rekurzió a nyelvben I. Prozódiai megközelítés. Szerk.: Hunyadi László, 180 oldal, 1990 Ft
124. Rekurzió a nyelvben II. Neurolingvisztikai megközelítés. Szerk.: Bánréti Zoltán, 168 oldal, 1990 Ft
125. Rekurzió a nyelvben III. Pszichológiai és idegtudományi megközelítés. Szerk.: Csépe Valéria – Honbolygó Ferenc, 104 oldal, 1990 Ft

Megvásárolhatók a kiadóban:

TINTA KÖNYVKIADÓ

1116 Budapest, Kondorosi út 17., Tel.: (1) 371-0501; fax: (1) 371-0502

E-mail: info@tintakiado.hu; honlap: www.tintakiado.hu